

προφέρονται ὑπὸ τῶν ἐγγωρίων, ὅπερ εἶνε μέγιστον προσὸν τοῦ χαρτογραφικοῦ πίνακος, προσδίδον εἰς αὐτὸν καὶ φιλολογικὴν ἀξίαν· διακρίνονται δὲ κατὰ εἶδη διὰ διαφόρου σχήματος γραμμῶν, τὸ ὅποιον συμβάλλει μεγάλως εἰς τὴν ἀνοικωτέραν χρῆσιν τοῦ πίνακος καὶ κατανόησιν τῶν οἰκουμένων μερῶν ἀπὸ τῶν μὴ τοιούτων. Ἐπίσης δὲ φαίνεται ἐπιμελεμένη ἡ χάραξις τῶν διαφόρων ρευματιῶν τῆς νήσου, δι' ὧν διακρίνεται ἄριστα ἡ διανομὴ τῶν ὁμβρίων ὑδάτων καὶ ἡ διεύθυνσις τῆς ροῆς αὐτῶν. Ἡ ὑψημένη κλίμαξ, ἐν τῇ ὁποίᾳ συνετέθη ὁ πίναξ, ἐπέτρεψεν ὅπως ἀναγράφῃσι λεπτομερείας, αἷς δὲν ἐχωρεῖ ἡ μικρὰ κλίμαξ τοῦ Ἀγγλικοῦ χάρτου. Ἐν γένει δὲ φαίνεται ὅτι ἡ ἀνάπτυξις καὶ τὸ διάγραμμα τῶν παραλίων ἐγένετο μετὰ τῆς προσηκούσης ἀκριθείας καὶ ἐπιμελείας.

Ἰπάρχουσιν ὅμως ἐν τῷ πίνακι καὶ ἐλλείψεις τινές, αἷς σημειούμεν ἐνταῦθα, ὅπως ἐν δευτέρᾳ αὐτοῦ ἐκδόσει διορθωθῶσιν.

Ἐν ταῖς πρώταις παρτηροῦμεν ὅτι οἱ φιλοπονήσαντες τὸν χάρτην παρέλιπον τὴν σημείωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῆς κλίμακος· καὶ σημειοῦται μὲν γραμμὴ τις ἐμφαίνουσα ἐν χιλιόμετρον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὁ ἀριθμὸς, ὅστις εἶνε 1:24,000, ἦτο δὲ ἀνάγκη νὰ τεθῇ οὗτος ὅπως ὁ ἀναγνώστης γνωρίζῃ ἀμέσως ὅτι τὸ 1]1000 τοῦ μέτρου ἀναλογεῖ κατὰ τὸν πίνακα πρὸς 240 μέτρα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

Δεύτερον τὰ βάθη τῆς θαλάσσης τοῦ μὲν λιμένος σημειοῦνται εἰς μέτρα γαλλικὰ, τῆς δὲ περὶ τὴν νήσον θαλάσσης εἰς μέτρα ἀγγλικὰ. Ἀλλὰ τίνα μέτρα ἀγγλικὰ, παρέλιπον νὰ σημειώσωσι, πόδας γυάρδας, ὀργυιάς; Ἐκ παραβολῆς πρὸς τὸν Ἀγγλικὸν χάρτην εἶδομεν ὅτι οἱ ἀριθμοὶ τοῦ βάθους τῆς θαλάσσης σημειοῦσιν ὀργυιάς· τοῦτο ὅμως ἔπρεπε νὰ σημειωθῇ ῥητῶς, διότι δὲν μαντεύεται. Δὲν ἐννοοῦμεν δὲ διατὶ τὸ βάθος τοῦ λιμένος ἐλήφθη εἰς μέτρα γαλλικὰ, ἐνῶ συνήθως πάντες οἱ ναυτικοὶ τὸ βάθος τῆς θαλάσσης μετροῦσι κατὰ ὀργυιάς.

Ἐπίσης ἐκ τοῦ χάρτου λείπει ἡ σημείωσις τοῦ πλάτους, σημειουμένων μόνον 40 λεπτῶν, ἀλλὰ τίνος μοίρας πλάτους δὲν φαίνεται ἐπιστημονικῶς. Ἐπρεπε νὰ τεθῇ ἐν τῷ περιθωρίῳ ἡ 37°, ὅπως ἐπὶ τοῦ χάρτου τούτου δύναται τις νὰ εὐρίσκη τὸ μήκος καὶ πλάτος τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς νήσου. Παρελείφθη δ' ἐπίσης καὶ ἡ σημείωσις ὅποιον μήκος φέρει ὁ χάρτης τοῦ μεσημβρινοῦ τῆς Φέρου ἢ τοῦ Γρενουισίου; Οἱ εἰδικοί γνωρίζουσι ταῦτα καὶ τὰ εὐρίσκουσιν εὐκόλως, ἀλλ' οἱ πολλοὶ ἀναγνώσται πρέπει νὰ τὰ εὐρίσκωσιν ἀναγεγραμμένα ἐν τῷ ὑπομνήματι ἢ τοῖς περιθωρίοις.

Ἐπίσης ἐν τῷ ὑπομνήματι δὲν σημειοῦται πῶς ἐγένοντο αἱ καταμετρήσεις τῶν ὑψῶν τῶν ὀρέων, διὰ βαρομέτρου ἢ ἄλλως πῶς: Διότι παρετηρήσαμεν μεταξὺ τῶν ὑψῶν τοῦ Ἀγγλικοῦ πίνακος καὶ τῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ μεγάλην διαφορὰν ἐπὶ ἑλαττον. Ὁ Τσικνιαῆς π. χ. τὸ ὑψηλότερον ἕρος τῆς νήσου ἐν μὲν τῷ ἀγγλικῷ πίνακι σημειοῦται ἔχων ὕψος 2340 πόδας ἀγγλικούς ἦτοι μέτρα γαλλικὰ 712, ἐν δὲ τῷ Ἑλληνικῷ μέτρα 685.

Ταῦτα ἐσημειώσαμεν οὐχὶ ὅπως ἐπικρίνωμεν ἐργασίαν ἄλλως καθ' ὅλα τὰ λοιπὰ ἀξίαν λόγου καὶ τιμῶσαν τοὺς ἀναλθόντας αὐτὴν ἐξ ἀξιεπαίνου πρωτοβουλίας, ἥτις ἀπαιτεῖ κόπον καὶ μελέτην μεγάλην, ἀλλ' ὅπως ἐν δευτέρᾳ ἐκδόσει διορθωθῶσιν αἱ μικραὶ αὗται παραλείψεις, ὧν ἡ διόρθωσις εἶνε εὐχερής.

A. M

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ

εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Α'. ἐπιγραφή ἐπὶ τοῦ θόλου.

α' μέρος

Ἀμρότεροι, ἐγὼ καὶ ὁ κ. Σπυρίδων Λάμπρος, εἶχομεν καὶ δίκαιον καὶ ἄδικον.

Δίκαιον εἶχον ἐγὼ ἰσχυρισάμενος: «Κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1889 γενομένην ὑπ' ἐμοῦ ἀνακάλυψιν — μετὰ τὸ τελευταῖον γράμμα ἰκκαζον ὅτι ἀκολουθοῦσιν ἀφανῆ δύο ἢ τρία ἄλλα γράμματα. — Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν — ἐπεισα ἐμαυτὸν ὅτι μετὰ τὸ τελευταῖον γράμμα, ὅπερ κατ' ἐμὲ ἦτο, Ξ (ἑξάκις χιλιοστοῦ), ἠκολούθει ἕτερον»· ἄδικον εἶχεν ὁ κ. Λάμπρος γράφας: «Ὁρθῶς φαίνεται διαγνοῦς ὁ φιλότιμος ἐκδότης ὅτι μετὰ τὸ τελευταῖον — γράμμα, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο δύναται εὐλόγως νὰ εἶνε ἢ Ξ = 6000, εἶπετο καὶ ἕτερον· ζήτημα δὲ μόνον εἶνε ἂν ἦτο ἐν καὶ μόνον». Νομίζω ὅτι ὁ λόγος μου ἦτο σαφέστερος ἢ ὥστε νὰ ἐπιτρέψῃ δισταγμὸν τινὰ ἢ καὶ παρεξήγησιν. Καὶ δευτέρα δὲ ἀνάβασις εἰς τὸν θόλον καὶ ἐξετάσις τῶν ἐν αὐτῷ μὲ ἐπίσειεν ἄμα μὲν ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος γράμμα (ἢ, ἀκριθέστερον, λείψανον), ὅπερ εὐλόγως θὰ ἦδύνατο νὰ ἐκληρθῇ καὶ ὡς κόσμημα (καὶ τότε τὸν ἀριθμὸν τοῦ ἔτους θὰ ἀνέζήτηι τις ἐν τινὶ τῶν ἄλλων μικροτέρων πλακίων τοῦ θόλου), ἦτο τὸ ἄνω μέρος τοῦ

Ξ

(= Ξ, ἑξάκις χιλιοστοῦ), οὗ τὸ λοιπὸν κάτω μέρος διέκρινε ὑπὸ τῇ Τουρκικῇ ἐρυθρᾷ ταινίᾳ, ἅμα δὲ ὅτι κατόπιν ὑπάρχει τόπος ἐν τῷ ἐρθραμένῳ πλακίῳ τοῦ α' μέρους τῆς ἐπιγραφῆς (ἄνευ λόγου δὲ δὲν παρετήρησα ἐν τῇ «Ἐστία» ὅτι τῆς ἐπιγραφῆς ἀμρότερα τὰ μέρη κεῖνται ἐν πλακίοις) πρὸς ἐν καὶ μόνον γράμμα. Περὶ τούτου θὰ πείσῃ ἐαυτὸν καὶ ὁ κ. Λάμπρος εὐκολώτερον ὅταν δημοσιευθῶσι τὰ «πανομοιοτύπα» τῶν ἐπιγραφῶν, διότι ἐν τῇ «Ἐστία» τὸ σχῆμα αὐτῶν δὲν ἦδύνατο νὰ ἀποδοθῇ πιστῶς διὰ κοινῶν χαρακτήρων. Ἐν τῷ παρόντι ἀκοῦμαι νὰ προσπαρητηρήσω ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἐν γράμμα μετὰ δυσκολίας χωρεῖ.

Πάλιν, ἄδικον εἶχον ἐγὼ προτείνας πρὸς συμπλήρωσιν ἐν τῶν τεσσάρων γραμμῶν, δίκαιον δὲ ὁ κ. Λάμπρος ἀποδεκτὸν κηρύξας μόνον τὸ πρῶτον αὐτῶν, τὸ Δ. Κατὰ ταῦτα, ἔτος τοῦ ψηφιδωτοῦ κόσμου τοῦ θόλου (τῆς Ἀναλήψεως τῆς μεγαλοπρεπέστατα καὶ κάλλιστα εἰκονισμένης) εἶναι τὸ 495 οὐ ἀπὸ Χριστοῦ, ὁ πέμπτος αἰὼν ρθίνων, οὐκ ἀπέχων τῶν δύο πρώτων τριτημυρίων τοῦ ἔκτου αἰῶνος, ἅτινα οἱ σοφοὶ Texier καὶ Bayet ὥρισαν ἐκ τε ἄλλων τεκμηρίων κρίναντες καὶ ἐκ τοῦ ἐν τῷ Ἀγίῳ

Βήματι λεγομένου «μονογραμματικού» σταυρού, περί ου ὄρα τὴν λαμπρὰν μελέτην τοῦ de Rossi, «Bullet. di Arch. crist.» 1863, σελ. 62—65.

β' μέρος.

Τὸν σταυρὸν τοῦτον εἶχεν ἐν ἀρχῇ καὶ τὸ δευτέρου μέρους τῆς ἐπιγραφῆς πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1889, ὡς καὶ λείψανα τοῦ πρώτου γραμματος Ε, τοῦ ἔπειτα ἐκρυέντος. Μεταξὺ τῶν γραμμάτων Θ καὶ Ω διέκρινα πάλιν τὸ γράμμα Ε, κατόπιν ὑπὸ τοῦ ἐγγράφοντος ἐν στενοχωρίᾳ προστεθειμένον.

Β' ἐπιγραφὴ ἐν τῷ Ἀγίῳ Βήματι.

Ὁ ἀριθμὸς τοῦ Ψαλμοῦ, ἐξ οὗ εἶναι εἰλημμένη ἡ ἐπιγραφὴ, εἶναι ὁ ξε'.

Γ' ἐπιγραφὴ ἐν τῷ φωλεῶ.

Μετὰ τὴν λέξιν «δόξαν» κατὰ παραδρομὴν παρελείφθη ἡ λέξις COY (σου), ἣν, ὡς βλέπω, ἔχω ἐν ἅπασιν τοῖς ἀντιγράφοις μου. Οὐχὶ ἀκριβῶς ἀπέδωκα τὸ τέλος διὰ τοῦ ΠΝΟC ἀντὶ ΓΝC (πνεύματος), μεθ' ὃ, ἐν ὀλίγῃ τινὶ ἀποστάσει, ἀκολουθεῖ, μικρότερον τῶν ἄλλων γραμμάτων, Τ ἐρ οὗ κεκολλημένον κεῖται, ἔτι μικρότερον, Ο.

Ταῦτα ἐν τῷ παρόντι περὶ τῶν ἐπιγραφῶν. Τὸ προκείμενον σημειῶμα τελευτῶ ὁμολογῶν χάριτας τῷ κ. Λάμπρῳ καὶ ἐπὶ τῇ ὑπομνήσει τοῦ γνωστοῦ κανόνος (ὄρα προχείρως Gardthausen «Griech. Palaeogr.» σελ. 387) πρὸς μετατροπὴν τῶν ἀπὸ κοσμογονίας ἐτῶν εἰς ἔτη ἀπὸ Χριστοῦ. Ἀληθὴς ὁ κανὼν ἐν τῇ θεωρίᾳ λησμονεῖται τόσον εὐκόλως ἐν τῇ πράξει, ὥστε καὶ ἐπανειλημμένη ἀναγραφὴ αὐτοῦ δὲν ἀποβαίνει ἴσως περιττή. Αὐτὸς ὁ Kirchhoff, «Corp. inser. Gr.» ἀρ. 8705 τὸ ἔτος '57λζ' «μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἰνδικτιῶνος ιβ'» ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Θεσσαλονίκης ἔτρεψεν εἰς 1028 ἀντὶ τοῦ 1029.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ, τῇ 16ῃ Ὀκτωβρίου 1893.

Π. Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΦΙΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ἀγαπητέ μου,

Τὸ πρῶτο φιλὶ τοῦ Ψυχῆς εἶνε τὸ «Ταξίδι» του ὁλότρεμο κι ὁλόβαθο φιλὶ ἀπὸ τὴν ἀγάπῃ ποὺ τὸ φλογίζει κι ἀπὸ τὴ σοφία ποὺ τὸ φωτίζει. Γιατὶ τὸ ξέρεις πὼς μαὶντὰ τὰ μάτια βλέπει ἐκεῖνος: μὲ τὴν ἀγάπῃ καὶ μὲ τὴ σοφία· κι ἀπὸ τὰστέρια αὐτὰ τὰ δύο δανεῖζεται τὸ φέγγος του ὃ ἐν θ ο υ σ ι α σ μ ὸ ς ὃ ἐν θ ο υ σ ι α σ μ ὸ ς ποὺ δείχνει σὲ κάθε του γραφῇ καὶ σὲ κάθε λόγῳ του· μ' ἐκεῖνον αὐτὸς ἀνάμεσα σὲ τόσους ἄλλους, μικρότερους στὰ χρόνια, φαίνεται πὼς εἶνε ὃχι ὁ νεώτερος, ἀλλὰ ὁ νέος· θαρρεῖς πὼς ζῇ τὴ ζωὴ ὁλοῶν· μ' ἐκεῖνο κάνει πότε νὰ τὸν ἀκοῦμε σὰ μαγεμένοι, πότε νὰ τοῦ φιλονεικοῦμε σὰν ξαφνισμένοι. Μ' ἐκεῖνο κάνει δική του καὶ τὴ γλῶσσα ποὺ γράφει, τὴ γλῶσσα ὅλου τοῦ κόσμου. Καὶ γλῶσσα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ μπορεῖ νὰ τήνε ποῦμε τὴ δημοτικὴ μας, μάλιστα καθὼς τὴ γράφει ὁ Ψυχῆς, μὲ τὴ λογικὴ τὴν ἀνήμερῃ ποὺ δὲν παραδέχεται στ' ἄδυντα τῶν ἀδύτων τῆς γραμματικῆς τῆς κανένα βέβηλο σημάδι ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα, ἀκόμα καὶ τὸ πλέον ἄβλαστο. Καλὰ τοῦ ἔγραφε πέρσον ἕνας Γάλλος πὼς λιβανίζει νύχτα μέρα τὸ εἶδωλο τῆς Γραμματικῆς μὲ τὸν ἀέρα ἐνὸς ἀρχαίου Εὐμολπίδῃ κάθε ποὺ πανηγύριζε τὰ Ἑλευσίνια μυστήρια.

Ἐνα ὥραϊο ἄρθρο τοῦ Ψυχῆς στὲς Debats γιὰ τὸν Πετράρχῃ καὶ γιὰ τὸ Δάντε θυμοῦμαι πὼς τέλιωνεν ἔτσι: «On aime à voir les lettres puiser dans la recherche scientifique une force, et même une grace nouvelle». Αὐτὸς εἶνε, νομίζω, κι ὁ μεγάλος πόθος τοῦ Ψυχῆς σ' ὅ,τι γράφει· τὴ δύναμῃ καὶ τὴ χάρῃ του νὰ τὲς παίρῃ καὶ νὰ τὲς τρέφῃ ἀπὸ τὴν ἐπιστήμῃ. Γιὰ τοῦτο κι' ὅταν μᾶς παρουσιάζεται σὰν ποιητής, πάντα φαίνεται κρυμμένος πίσω του ὁ πολυδιαβασμένος· πρῶμα ποὺ δὲν ἐμποδίζει τὰ βαρὺν γραφόμενά του σὰν τὲς «Etudes de philologie néogrecque» καὶ τὰ «Ἱστορικὰ καὶ γλωσσολογικὰ ζητήματα» νὰ φωσφορίζουν ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἀπὸ τὴν πλέον ποιητικὴ συγκίνηση. Καὶ τὸ Φιλὶ ποὺ μᾶς διάβασε ἡ, καλῆτερα, ποὺ μᾶς ἔδωκε στὸν Παρνασσό, εἶνε κι αὐτὸ μαζὶ ἐπιστήμῃ καὶ ποίησιν· δυνάμει ἢ πρώτη τὴ δευτέρῃ, κ' ἡ δευτέρῃ ὁμορφαίνει τὴν πρώτη. Κι ἂν εἶνε τὸ ταξίδι του τὸ πρῶτο του φιλὶ, μὰ εἶνε κι αὐτὸ τὸ νωπὸ ἀκόμα φιλὶ του ἕνα ταξίδι ἀνάμεσα στοὺς κόσμους τοὺς ποιητικούς, ἀρχαίους καὶ νέους· ταξίδι σὲ περιβόλια μὲ λουλούδια ἀθάνατα, σὰν τὲς μηλιές τοῦ Ἀλκινόου στοῦ Ὀμήρου τοὺς στίχους ποὺ πάντα μῆλα εἶνε φορτωμένες· χειμῶνα καλοκαίρι. Ὅλα φύτρα τῆς ἀγάπης μὲ λουλούδια χιλιόχρωμα, ποὺ ὅλα λέγονται φιλιὰ. Ποτὲ δὲν εἶδα καταστρωμένον στὴ σάλα τοῦ Παρνασσοῦ τόσο πολὺ καὶ τόσο διαλεχτὸ κόσμο. Ὅλ' ἡ Ἀθήνα ἔτρεξε ν' ἀκούσῃ τὸν περίφημο «στρεβλωτὴν τῆς γλώσσης», ὅπως μερικοὶ τὸν ὀνομάζουν· Ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἰδῇ τὸ φοβερὸ τὸ δῆμιο, εἶδεν ἕνα γλυκόλογο ποιητὴ ποὺ μᾶς μιλοῦσε, καθαρὰ καὶ μετρομένα, τὴ γλῶσσα ποὺ κουβεντιάζουμε καὶ πρὸ πάντων ποὺ νιώθουμε ὅλοι μας γραμματισμένοι κι ἀγοῦματοι. Ἀλλὰ μὲ τὴν εὐκολίαν ξαπλώνονται στὸν κόσμῳ κ' οἱ πλέον ἀσύστατες γνώμες, ὥστε πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ποὺ τὸν ἀκούσαν ἔλεγον ὕστερα σοβαρὰ πὼς ὁ Ψυχῆς ἀρνήθηκε τὴ γλῶσσα του καὶ μίλησε στὸν Παρνασσό... τὴν καθαρεύουσα! Δὲ μποροῦσαν νὰ ἐξηγήσουν ἄλλοιῶτικα τὴν καλλιτεχνικώτατην ἐντύπωση τῆς ἀληθινῆς μας γλώσσας, ὅταν δὲν ξαφνίζῃ τὰ μάτια μας τὰ κακοσυνειθισμένα ἀπὸ τὰ βιβλία, ἀλλὰ χαϊδεύει ταυτιά μας κι ἀπὸ καὶ κατεβαίνει ἄκοπα καὶ γλυκὰ στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας σὰ νὰ τὴν ἀκοῦμεν ὃχι ἀπὸ ἄλλον ἄνθρωπο, ὃχι ἀπὸ τεχνίτη, ἀλλ' ἀπὸ τὴ φύσιν τὴν ἰδίαν. «Τὸ μεγαλύτερο κακὸ ποὺ μπορεῖ νὰ πάθῃ μιὰ φιλολογία, εἶπε σοφὰ ἕνας ξένος κριτικός, εἶνε ν' ἀρνηθῇ τὴ γλῶσσα τῆς κουβέντας καὶ τοῦ τραγουδιοῦ, καὶ νὰ κοιτάξῃ μοναχὰ τὴ γραμμένη γλῶσσα, ποὺ δὲν εἶνε παρὰ κατὰ ἀφηρημένο, κατὰ ποὺ καλὰ καλὰ δὲν ὑπάρχει, κατὰ ποὺ δὲν εἶνε ἀνθρώπινο!»

Ο ΦΙΛΟΣ ΣΟΥ

